

अद्वैतवादखण्डनम्

Harken to Sri Parthasarathi Mishra (1010-1080 A.D.), the doyen of Jaimineeya Purvamimamsa Scholarship, the world famous learned author of शास्त्रदीपिका (Nirnayasagar Press, Bombay 1925 Ed) who puts forth his thoughts as follows - (Sri Parthasarathi Mishra, refutes the अद्वैतवाद as follows - शास्त्रदीपिका तर्कपादः पत्र ३९,४०,४१) -

* ज्ञानस्यसविकल्पकत्वनियमस्तत्खण्डनं च *

केचित् तु सविकल्पकमेव सर्वं ज्ञानं न निर्विकल्पकं नाम किञ्चिदस्तीति मन्यन्ते । तत्तु प्रतीतिविरुद्धं - प्रतीमो हि वयमक्षसन्निपातानन्तरमविकल्प-सामान्यविशेषविभागं सम्मुग्धवस्तुमात्रगोचरमालोचनज्ञानम् । तदभावे तु विकल्प एव न जायेत । विकल्पतया हि पूर्वानुभवं जातिविशेषं सञ्ज्ञाविशेषं चानुस्मृत्य तेन पुरःस्थितं वस्तु विकल्पयितव्यम् । न चार्थमदृष्टवतस्त-त्स्मरणमाकस्मिकमेवोत्पद्यते । तस्मादस्ति निर्विकल्पकमपि ज्ञानम् ।

* अद्वैतमतेन निर्विकल्पकस्य सन्मात्रविषयत्वम् *

तच्च सन्मात्रविषयमिति केचित् । भेदस्य विकल्पवेद्यत्वादगृहीते च भेदे विशेषाणामग्रहणात् । किञ्चेतरेतराभावो भेदो न चासौ प्रत्यक्षेण ग्रहीतुं शक्यते नतराम् अविकल्पकेन । अतश्च “नेह नानास्ति किञ्चने”-त्यादिनिषेधानां प्रत्यक्षादिविरोधाभावात् “एकमेवाद्वितीयम्” इत्यादि श्रुतिभिरद्वितीयं ब्रह्म सिद्धम् ॥

* अद्वैतमतखण्डनम् *

तदिदमतिसाहसम् - किं भवतो नीलपीतयोस्तिक्तमधुरयोः शीतोष्णयोः सुखदुःखयोश्चाविलक्षणा बुद्धिः । यद्येवं नात्रोत्तरं वक्तव्यम् । न च सत्स्वरूपे सविकल्पेन विशेषग्रहणमिति वाच्यम् , अविकल्पेन विकल्पस्यापि विलक्षणस्योत्पत्त्यसम्भवात् ॥ यच्चावश्यमिदमस्मा-

ಕಿञ್ಚಾಶಕ್ಯಮೇವ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯಾಸತ್ಯತ್ವಂ ಬೋಧುಮ್ । ಬುದ್ಧ್ಯಮಾನೇ ಹಿ ಶ್ರುತಿರಪಿ ಪ್ರಪञ್ಚಾಂತರ್ಗತತ್ವಾದಸತೀ ಬೋಧವ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ । ಕಥಂ ಚ ಶ್ರುತ್ಯೈವ ಶ್ರುತೇರಸತ್ವಂ ಬುದ್ಧ್ಯೇತ । ಅಸತ್ವೇನ ಹಿ ಪ್ರತೀಯಮಾನಾ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಪ್ರಮಾಣತ್ವೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇ ಸತ್ತಯಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನಾಯಾಃ ಶ್ರುತೇರ್ನ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಮ್ । ನ ಹ್ಯೇಕಸ್ಯೈವ ವಸ್ತುನೋ ಯುಗಪದೇವ ಸತ್ವಮಸತ್ವಂ ಚ ಸಮುಚ್ಚಿತ್ಯ ಬೋಧುಂ ಶಕ್ಯಮ್, ಅನ್ಯತರೋಪಮರ್ಧೇನ ಹ್ಯನ್ಯತರದ್ವಂದ್ವಾವಾರೋಹತಿ । ತತಶ್ಚ ಶ್ರುತಿರಸ್ತೀತಿ ಚೇತ್, ನ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯಾಭಾವಃ ಸಮ್ಭವತಿ । ಶ್ರುತೇರಪಿ ಪ್ರಪञ್ಚತ್ವಾತ್ । ನಾಸ್ತಿ ಚೇಚ್ಛ್ರುತಿಃ, ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದೇವ ನ ಪ್ರಪञ್ಚಾಪಲಾಪಃ ಸಮ್ಭವತಿ ॥

ನನು ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಮಸ್ಯಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಮಾಣೇನ । ಭವತು ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಂ ಪ್ರಪञ್ಚಾಭಾವಸ್ಯ ಕಿಮಾಯಾತಮ್, ಸ ಹಿ ಪ್ರಮಾಣಮಪೇಕ್ಷತ ಏವ ॥

ಕಥಂ ಚಾವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯ ಪ್ರತಿಭಾಸಃ । ಅವಿದ್ಯಯೇತಿ ಚೇತ್, ಕಸ್ಯ ಪುನರಿಯಮವಿದ್ಯಾ? ಜೀವಾನಾಮಿತಿ ಚೇತ್, ನ, ತೇಷಾಮಭಾವಾತ್ । ಭಾವೇ ವಾ ದ್ವೈತಪ್ರಸಜ್ಞಃ । ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ತು ವಿಶುದ್ಧವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕೇ ನಿರವಕಾಶೈವಾವಿದ್ಯಾ । ವಿद्याತ್ಮಕಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಾವಿದ್ಯಾಶಬಲಮಿವ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾವಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಚೇತ್, ಕಸ್ಯೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ, ಯದಿ ನ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಸೂಕ್ತಮ್ । ಜೀವಾನಾಮಿತಿ ಚೇತ್, ನ, ತದಭಾವಾತ್ । ಯದಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ, ನಾಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿಃ ಸಮ್ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಯದಿ ಚ ವಿद्याರೂಪೇಽಪ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ ಕೇನಾಸಾವುಚ್ಚಿದ್ಯೇತ । ಧ್ಯಾನಾದಿಭಿರिति ಚೇತ್, ನ, ತೇಷಾಮಪ್ಯಭಾವಾತ್, ಭಾವೇ ತು ದ್ವೈತಾಪತ್ತಿಃ । ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ತು ಸಹಾವಸ್ಥಾನಾದವಿರುದ್ಧಾಽವಿದ್ಯಾ ನ ತೇನೋಚ್ಛೇತುಂ ಸಾ ಶಕ್ಯಾ । ತತಶ್ಚಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಜ್ಞಃ । ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥೈರಸ್ಥಾಯಿತವೇನ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯಾಸತ್ವಮುಪಚರದ್ವಿರೋಪನಿಷದೈರ್ವಾದೈಸ್ತದನುಸಾರಿಭಿಶ್ಚೇತಿಹಾಸಪುರಾಣೈರ್ಭ್ರಾಂತಾನಾಂ ವಾಕ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯಮಜಾನಾನಾಂ ನ್ಯಾಯಾಭಿಯೋಗಶून್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಲಾಪೋಯಮದ್ವೈತವಾದ ಇತ್ಯುಪೇಕ್ಷಣೀಯಃ ॥”

And again, harken to Sri Parthasarathi mishra, the doyen of Indian philosophical scholarship, who says as follows – शास्त्रदीपिका (पत्राणि ११०, १११, ११२)

ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್। ನಾಪಿ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಸತ್ವಮ್ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನೇನ ಬಾಧ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ತस्ಮಾತ್ ಸದಸತ್ಯಾಮನಿರ್ವಾಚ್ಯೋಽಯಂ ಪ್ರಪञ್ಚ ಇತಿ ॥ ತದಿದಮಸಾರಮ್ । ಸತೋಽನ್ಯತ್ವಮೇವಾಸತ್ವಮ್, ತದ್ಯದಿ ಪ್ರಪञ್ಚಃ ಸನ್ನ ಭವತಿ ವ್ಯಕ್ತಮಸನ್ನೇವಾಯಮ್, ಅಸತ್ವಾಭಾವೇ ವಾ ಸತ್ವಾಪತ್ತಿಃ, ಸದಸತ್ವಯೋರೇಕನಿಷೇಧಸ್ಯೇತರವಿಧಿನಾನ್ತರೀಯ-ಕತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ವಿಧಾದ್ವಯರಹಿತೇ ವಿಧಾನ್ತರಂ ಸಮ್ಭವತಿ, ಅಥಾಪಿ ಯನ್ನ ಕದಾಚಿತ್ರಪ್ರತೀಯತೇ ತದಸತ್, ಯಥಾ ಶಶವಿಷಾಣಮ್, ಯತ್ರಪ್ರತೀತಂ ನ ಕದಾಚಿದ್ಬಾಧ್ಯತೇ ತತ್ಸತ್ ಯಥಾತ್ಮತತ್ವಮ್, ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ತು ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದ್ಬಾಧ್ಯಮಾನತ್ವಾಚ್ಚ ಭಾವಾಭಾವಾಭ್ಯಾಮನಿರ್ವಾಚ್ಯ ಇತಿ ಮತಮ್ । ತದನುಪಪನ್ನಮ್, ಲೋಕವಿರೋಧಾತ್ । ಯದ್ವಿ ಪ್ರತೀತಂ ಬಾಧ್ಯತೇ ಮೃಗತೋಯರಜ್ಜುಸರ್ಪಾದಿ ತದಸದೇವೇತಿ ಹಿ ಲೌಕಿಕೀ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ । ನ ಹಿ ಶಶವಿಷಾಣಾದೀನಾಂ ಮೃಗತೋಯಾದೀನಾಂ ಚ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷೋ ಲೋಕೇ, ಸೋಽಯಂ ಪ್ರಪञ್ಚೋಪಿ ಬಾಧ್ಯತೇ ಚೇತ್ ಅಸನ್ನೇವೇತಿ ನಾನಿರ್ವಾಚ್ಯತ್ವಮ್ । ಅಥಾಪಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮನಾದೃತ್ಯ ಬುದ್ಧಾದಿವತ್ಪರಿಭಾಷಾರೂಪೇಣಾನಿರ್ವಾಚ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ತಥಾಪ್ಯಯುಕ್ತಮ್ — ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾಭಾವಾತ್, ನ ತಾವತ್ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಾಯಾಮಾಗಮೇನ ಬಾಧಃ ಸಮ್ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತು ಬಾಧಕಜ್ಞಾನಂ ನಾಶಙ್ಕನೀಯಮೇವ ಪ್ರಲೀನಸರ್ವಕರಣತ್ವಾತ್, ಕರಣಾಭಾವೇ ಚ ಜ್ಞಾನಾಸಮ್ಭವಾತ್ । ನ ಚಾಸ್ಮರ್ಮಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯಾಭಾವಃ ಶಕ್ಯತೇ ಪ್ರತ್ಯೇತುಮ್ । ನ ಚ ತಸ್ಯಾಮವಸ್ಥಾಯಾಂ ಸಮ್ಭವತಿ ಸ್ಮರಣಮ್ ಸರ್ವಸಂಸ್ಕಾರಾಣಾಮುಚ್ಚಿನ್ನತ್ವಾತ್, ತಸ್ಮಾನ್ನ ಬಾಧಸಮ್ಭವಃ ॥

ಯಚ್ಚಾವಿದ್ಯಾಕೃತೋಽಯಂ ಪ್ರಪञ್ಚ ಇತಿ ಕಾ ಪುನರಿಯಮವಿದ್ಯಾ ಕಿಂ ಭ್ರಾನ್ತಿಜ್ಞಾನಮ್? ಕಿಂವಾ ಭ್ರಾನ್ತಿಜ್ಞಾನಕಾರಣಭೂತಂ ವಸ್ತವನ್ತರಮ್ ? ಯದಿ ಭ್ರಾನ್ತಿಃ ಸಾ ಕಸ್ಯ? ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಚ್ಛವಿದ್ಯಾರೂಪತ್ವಾತ್ । ನಹಿ ಭಾಸ್ಕರೇ ತಿಮಿರಸ್ಯಾವಕಾಶಃ ಸಮ್ಭವತಿ । ನ ಚ ಜೀವಾನಾಮ್ । ತेषಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರೇಕೇಣಾಭಾವಾತ್ ಭ್ರಾನ್ತಿಯಭಾವಾದೇವ ಚ ತತ್ಕಾರಣಭೂತಂ ವಸ್ತವನ್ತರಮಪ್ಯನುಪಪನ್ನಮೇವ । ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರೇಕೇಣ ಭ್ರಾನ್ತಿಜ್ಞಾನಂ ತತ್ಕಾರಣಂ ಚಾಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತಾಮದ್ವೈತಹಾನಿಃ ॥

ತತ್ಕಿಂಕೃತಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಧ್ಯಾ, ನಹಿ ಕಾರಣಾನ್ತರಮಸ್ತಿ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀತಿ ಚೇತ್ ಕಥಂ ವಿಧ್ಯಾಸ್ವಭಾವಮವಿದ್ಯಾಸ್ವಭಾವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವೇ ಚಾಸ್ಯಾಃ ಕೇನ ವಿನಾಶಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಚಾಸ್ಯಾಃ ಕೇನ ವಿನಾಶಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಆಗಮಿಕಂ

ध्यानादि तज्जन्यं वा स्वरूपज्ञानं ब्रह्माविद्यां नाशयतीति चेत्, न, नह्यागमो वा ध्यानादयो वा तज्जन्यं वा ज्ञानं नित्यज्ञानात्मकब्रह्मातिरिक्तमस्ति यदविद्यां नाशयेत् । तद्वरमस्मान्मायावादान्माहायानिकवादः । यत्र नीलपीतादिवैचित्र्यं कार्यकारणभावो बद्धमुक्तादिव्यवस्था च सन्तानभेदेन समर्थ्यते । नित्यमेकरसं निष्प्रपञ्चमात्मानमुपेयुषां तु समस्तलोक-वेदव्यवहारोच्छित्तिरेव स्यात् ॥

यदप्याहुः - अज्ञानजन्यः प्रपञ्चो ज्ञानेन विनाशयते मृगतोयवत् स्वप्नप्रपञ्चवच्चेति - तदप्ययुक्तम् । यदि कुलालादिव्यापारस्थानीयेनाज्ञानेन घटवदुत्पन्नः प्रपञ्चो मुसलस्थानीयेन ज्ञानेन नाशयते, तथापि नासत्वं प्रपञ्चस्य स्यात्, उत्पत्तिविनाशयोगादनित्यतामात्रं स्यान्नात्यन्ताभावः ॥

केन च ज्ञानेन नाशः, नात्मज्ञानेन, विरोधाभावात् । निष्प्रपञ्चात्म-ज्ञानेनेति चेत्, न, तत्रात्मज्ञानांशस्याविरोधात् । निष्प्रपञ्चत्वज्ञानं विनाशकमिति पारिशेष्यादापन्नम् - प्रपञ्चाभावश्च निष्प्रपञ्चत्वं, न च विद्यमाने प्रपञ्चे तदभावज्ञानमुत्पत्तुमर्हति । ज्ञानेन ह्युत्पन्नेन प्रपञ्चो नाशयितव्यः प्राक् च ज्ञानात् सद्रूप एव प्रपञ्चस्तस्मिन्सद्रूपेऽवस्थिते कथं तदभावविषयस्य ज्ञानस्योत्पत्तिः । तत्र ज्ञानोत्पत्तौ सत्यां प्रपञ्चस्य नाशः, तद्विनाशे च सति तदभावविषयज्ञानोत्पत्तिरितीतरेतराश्रयत्वम् ॥

एतेन मृगतृष्णिकाजलस्य ज्ञानविनाशयत्वं प्रत्यूढम् । न हि तज्जलं सत् पश्चान्नाशयते प्रागपि हि तत्र नैव जलम्, अजलमेव हि रश्मिप्रतप्त-मूषरं भ्रान्त्या जलात्मनाऽवगतं पश्चाद्वाधकेन यथावस्थितरूपमवगम्यत इत्यलमनेन बालजल्पितेन ॥ इत्यद्वैतमतनिरासः ॥

* अर्धजरतीयाद्वैतेन पूर्वपक्षः *

केचित्त्वौपनिषदाः परमार्थत एवात्मा प्रपञ्चरूपेण स्वेच्छया परिणमतीति मन्यन्ते, तथा च “सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम्”, “तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेय” इत्येकस्यैव सन्मात्ररूपतया प्रागवस्थितात्मनो-

ಽನೆಕವ್ಯೋಮಾದಿಭೇದಭಿನ್ನಪ್ರಪञ್ಚರूपेण बीजस्येव वृक्षरूपेण परिणामो दर्शितः, “तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः” इत्यौपनिषदां वादाः पुराणवादाश्चास्मिन्नर्थे शतशो दृश्यन्ते । “पुरुष एवेदं सर्वम्” “नेह नानास्ति किञ्चन” इत्यादि तु धर्मिभेदाभावाभिप्रायम्, तद्यथैको वृक्षः प्रादेशमात्रादूर्ध्वं नानाशाखोऽवस्थितो दूरस्थैर्नानावृक्षा इति गम्यते, तद्वेदिनश्चान्ये तेभ्यः कथयन्ति “नेमे नानावृक्षाः किन्त्वेक एवायं वृक्षो नानाशाखोऽवस्थितः” इति, तथा नामरूपप्रपञ्चं नानारूपं पश्यतां, मूलकारणस्यैकस्यात्मनोऽयं नानारूपः परिणाम इत्येवमजानतां तच्चकथनार्था एवविधा वादाः । सर्वमेकस्यैव विस्तारो न किञ्चिदत्र नानास्तीति ॥

ये च पुनरसत्त्ववादाः प्रपञ्चविषया अविद्यावादा भ्रान्तिवादा मायावादाश्च ते सर्वे प्रपञ्चस्यानित्यत्वादौपचारिकाः । यथा मृगतोय-रज्जुसर्पस्वप्नप्रपञ्चादयः किञ्चित्कालमाविर्भूय पश्चाद्विलीयन्ते तथा भेदप्रपञ्चरूपो ब्रह्मपरिणामोऽप्याविर्भवति विलीयते चेत्याविर्भावतिरोभाव-धर्मकत्वसाम्यादसन्नित्युपचर्यते, तस्य चासत्कल्पत्वे तद्विषयस्य ज्ञानस्यापि सिद्ध्यत्यौपचारिकं भ्रान्तित्वम् । मायानिबन्धनत्वं च “इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते” इत्यादिषु युक्तमुपचारेण वक्तुम् । “आत्मैवैकः सत्यः इति च तस्यैव नित्यत्वादुच्यते, यथा “गोअश्वा एव पशवोऽन्येत्वपशवः” इति तथेदं द्रष्टव्यम् ॥

यस्त्वेवंविधान् वादान् यथाश्रुतार्थान् गृह्णाति स पश्चन्तरेष्वपशुत्ववादं “आदित्यो यूपः” इत्यादि च यथाश्रुतं गृह्णीयात् । अथ तत्र प्रमाणान्तर-विरोधः सोऽत्रापि समानः । अथार्थवादत्वात् तत्र न यथाश्रुतार्थग्रहणं, तदपि समानम् । प्रपञ्चस्याप्यसत्त्वं वैराग्यजननार्थम्, आत्मनश्च परमार्थत्वं मुमुक्षूणामुत्साहजननार्थम् । विस्पष्टं चैतन्मृत्पिण्डविकारदृष्टान्तदर्शनात् । ततश्च यथा कारणभूतमृत्पिण्डज्ञानेन मृन्मयो विकारः सर्वो विज्ञातो भवति शरावादिविकारो हि वाचारम्भणं नामधेयमात्रं मृत्तिकेत्येव सत्यम्, एवं

ಪ್ರಮಾಣಯಂತೋ ಹೀಮೇ (ಶ್ರೀಪಾರ್ಥಸಾರಥಿಮಿಶ್ರಾಃ) ಸತ್ಯಮೇವೈತದ್ ಯದಧಮರ್ಣಾನ್
ಸರ್ವಾಶ್ಚರೀಕರೀತಿ"- ಇತಿ ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥